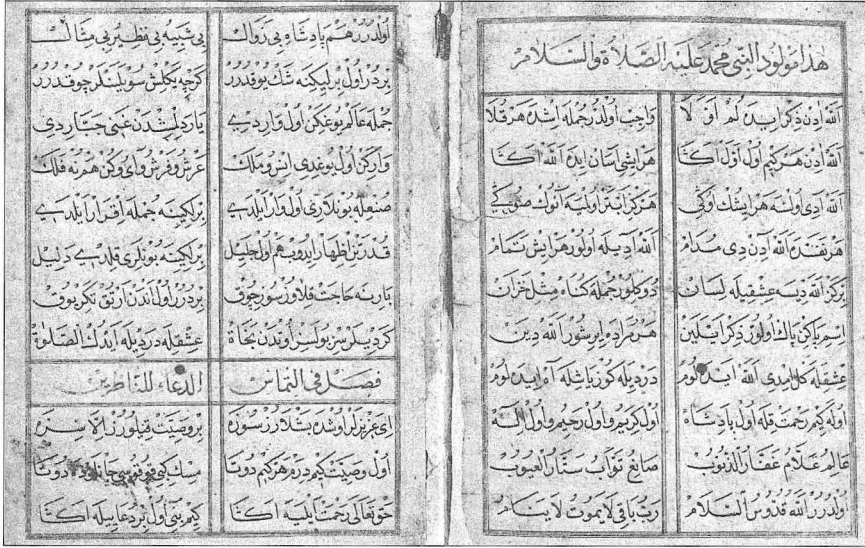

Abdullah Amâsî hattıyla yazılmış mevlidden iki sayfa (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., YY, nr. 172)

ABDULLAH AMÂSÎ

XVI. yüzyıl Osmanlı hattatı.

Doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Amâsî nisbesinden Amasyalı olduğu anlaşılmaktadır. Seksen yaşına kadar yaşadığı göz önünde bulundurularak, 1518 tarihli bir hattına istinaden Fâtih devrinde (1451-1481) doğduğu ve Yavuz Sultan Selim devrinde (1512-1520) öldüğü ileri sürülmektedir (bk. E. Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Hattatları ve Hat Sanatı*, s. 12). Ünlü Amasyalı hattat Şeyh Hamdullah'ın (ö. 1519) akrabası ve muhtemelen talebesi olup onun ölümünden sonra oğlu Mustafa Dede'yi yetiştirmiştir. İstanbul'a II. Bayezid devrinde (1481-1512) gelmiştir.

Kendine has yeni bir yazı tarzı bulunan Abdullah Amâsî'nin günümüze birkaç eseri ulaşabilmiştir. Bunlardan Topkapı Sarayı Müzesi'nde (YY, nr. 172) kayıtlı bulunan nesih hatla yazılmış Türkçe *Mevlid-i Şerif* metni, hattaki kudretini göstermesi bakımından önemlidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Âlî, *Menâkıb-ı Hünerverân* (nşr. İbnülemin Mahmud Kemâl), İstanbul 1926, s. 54; Nefes-zâde İbrâhîm, *Gülzar-ı Savâb* (nşr. Kilisli Muallim Rifat), İstanbul 1939, s. 54; Suyolcuzâde Mehmed Necib, *Devhatü'l-küttâb* (nşr. Kilisli Muallim Rifat), İstanbul 1942, s. 82; Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn* (nşr. İbnülemin Mahmud Kemâl), İstanbul 1928, s. 189; Habîb, *Hatt u Hattâtân*, İstanbul 1305, s. 82; Mehdi Beyânî, *Ahvâlü Âşâr-ı Hoşnûvîsân*, Tahran 1363, IV, 1056, 1088; E. Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Hattatları ve Hat Sanatı*, İstanbul 1953, s. 9-12.

M. UĞUR DERMAN

ABDULLAH b. ÂMİR

(عبدالله بن عامر)

Ebû Abdîrrahmân Abdullâh
b. Âmir b. Küreyz b. Rebîa

(ö. 59/679)

**Halife Osman ve Muâviye devrinde
Basra valiliği yapan tâbiî.**

Babası Âmir, Hz. Peygamber'in halası Beyzâ'nın oğludur. 4 (626) yılında doğdu. **Umretü'l-kazâ*** veya Mekke fethi esnasında henüz üç yaşlarında iken Hz. Peygamber'e getirilmiş, Peygamber onu okşamış, "O bizim oğlumuzdur, içinde bize en çok benzeyen odur" demiş ve "Hiçbir zaman susuz kalmasın" diye dua etmiştir.

Yirmi beş yaşında iken Halife Osman tarafından Basra valiliğine tayin edildi (29/650). Valiliği sırasında İran ve Horasan'ın fethi tamamlandı ve son Sâsânî Hükümdarı III. Yezdicerd Merv'de öldürüldü. Onun zamanında gerçekleştirilen bu fetihler sonunda Basra küçük bir ordugâh şehri olmaktan çıkıp körfezin doğusundaki bölgelerin idaresinden sorumlu bir merkez haline geldi. Ayrıca Bahrein de buraya bağlandı. Bu bölgelerin divanları da Basra'ya nakledildiğinden, Abdullah'ın idaresindeki şehir büyük bir iktisadî gelişme gösterdi.

35 (656) yılında evinde muhasara altına alınan Halife Osman, Basra Valisi Abdullah'dan yardım istedi. O da Mücâşî b. Mes'ûd kumandasında bir askerî

birliği yardıma gönderdi. Rebeze'ye varınca halifenin şehid edildiğini öğrenen birlik geri döndü. Bunun üzerine Abdullah Mekke'ye gitti. Hz. Ali'nin halifeliliğine karşı çıkmak üzere hazırlıklara başlamış olan ve Şam'a gitmeyi düşünen Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr ile görüştü; Şam yerine Basra'ya gitmeleri konusunda onları ikna etti ve kendilerine malî destekte bulundu. Oğlu Abdurrahman'la birlikte Cemel Vak'ası'na katıldı, savaşta oğlunu kaybetti, kendisi de başından yaralandı. Savaştan sonra Şam'a gidip Muâviye'ye iltihak etti.

Şam Valisi Muâviye, Abdullah b. Âmir'i Büsr b. Ebû Ertât'la, diğer bir rivayete göre (bk. Buhârî, "Şulh", 9; "Fiten", 20) Abdurrahman b. Semüre ile birlikte, kendi adına anlaşma yapmak üzere Hz. Hasan'a gönderdi (41/661). Anlaşmadan sonra halifeliliğini ilân eden Muâviye, Büsr b. Ebû Ertât'ı Basra valiliğine tayin etti. Ancak Abdullah, bu şehirle ilgili yarım bıraktığı bazı işleri olduğunu söyleyerek halifeden kendisinin Basra'ya gönderilmesini istedi. Muâviye de Büsr'ü azledip Abdullah'ı tayin etti. Abdullah bu ikinci valiliği sırasında Horasan ve Sicistan'ı yeniden fethetti. Sind bölgesine de Râşid b. Amr el-Cüdeydî kumandasında bir ordu gönderdi. Böylece o, başta Basra olmak üzere Fars, Sicistan ve Horasan bölgelerinin valisi oldu. Fakat Muâviye, Basra ve çevresinde karışıklıklar çıkaran Hâricîler'e ve yol kesenlere karşı kuvvete baş vurmaktan çekinen, suçlulara müsamahakâr davranan Abdullah'ı valilikten azletti (45/665). Abdullah bundan sonra, 670'te Bizans topraklarına bir kış seferi düzenlemesi dışında, hayatının geri kalan kısmını Mekke'de geçirdi; ölünce Arafat'ta defnedildi.

Abdullah b. Âmir, siyasî ve askerî alanlarda çok aktif rol oynamış, bilhassa İran ve Horasan'da gerçekleştirdiği fetihler dolayısıyla temayüz etmiştir. Onun imar hizmetleri de dikkati çekmektedir. Halkın su ihtiyacını karşılamak üzere Basra'da iki, Übülle'de bir kanal açtırmış, Nibâc ve Karyeteyn'i ağaçlandırmış, bazı ev ve konakları satın alıp yıktırdıktan sonra yol ve çarşı yaptırmıştır. Hacılar için Arafat'a bir havuz inşa ettirip kuyulardan buraya su getirmiştir. Kaynaklar, onun şahsî meziyetlerini ve bilhassa su ile ilgili hizmetlerindeki başarısını Hz. Peygamber'in çocukken kendisine yaptığı dua-ya bağlamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA:

İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, V, 44-49; Halife b. Hayyât, *Târîh* (nşr. Süheyl Zekkâr), Dimaşk 1967-68, bk. *İndeks*; İbn Habîb, *el-Muhabber* (nşr. Ilse Lichtenstadter), Haydarâbâd 1361/1942, s. 57, 150; Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Kahire 1956-60, bk. *İndeks*; a.mlf., *Ensâbü'l-eşraf*, I (nşr. Muhammed Hamîdullah), Kahire 1959, 82; a.e., IV/1 (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1979, bk. *İndeks*; Taberî, *Târîh* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden, 1879-1901, bk. *İndeks*; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 639; İbn Abdülber, *el-İst'âb* (el-İşâbe içinde), Kahire 1328, II, 359-360; Sem'ânî, *el-Ensâb* (nşr. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv), Dimaşk 1979 — Beyrut 1401/1981, X, 411; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, Kahire 1285-87, III, 191-192; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, III, 18-21; İbn Hacer, *el-İşâbe* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1390-92/1970-72, V, 16-18; E. Ruhi Fiğlalî, *İmâmiyye Şası*, İstanbul 1984, s. 52, 85-87; Muhammed Câsim Hammâdî, "Vilâyetü 'Abdillâh b. Âmir li'l-Başra ve işlâhâtühü'l-iktisâdiyye fihâ", *el-Mu'errihu'l-Arabî*, XXI, Bağdad 1982, s. 127-140; H. A. R. Gibb, "Abd Allâh b. Âmir", *El'2* (Fr.), I, 44-45; J. Lassner, "Abdallâh b. Âmer", *Elr*, I, 179-180.

MUSTAFA FAYDA

ABDULLAH b. AMR b. ÂS

(عبدالله بن عمرو بن العاص)

Ebû Muhammed Abdullâh b. Amr

b. el-Âs el-Kureşî

(ö. 65/684-85)

Hz. Peygamber'den duyduğu hadisleri onun huzurunda yazmasına izin verilen sahâbî.

Hicretten yedi yıl kadar önce Mekke'de doğdu. Aralarında sadece on bir veya on iki yaş fark olduğu söylenen babası Amr b. Âs'dan önce müslüman oldu ve hicretin 7. yılından sonra onunla birlikte Medine'ye göç etti. Süryâni-ce'yi iyi bilen, Tevrat'ı okuyan Abdullah'ın yazısı da güzeldi. Bu sebeple Hz. Peygamber'den duyup da ezberlemek istediği hadisleri unutmamak için not ederdi. Bazı sahâbîler, duyduğu her sözün kaydettimesini doğru bulmayınca Resûl-i Ekrem'e müracaat etmiş, o da kendisinden duyduğu her sözü ve her davranışını yazabileceğine dair izin vermişti (bk. *Müsned*, II, 192, 207). Abdullah, *eş-Şahîfetü's-şâdika* adıyla topladığı bu hadisleri bir sandıkta dikkatle korur ve kendisini hayata bağlayan şeylerin başında *Şahîfe*'nin geldiğini söylerdi. Hatta kendisine yöneltilen bazı soruların cevabını da *Şahîfe*'ye bakarak verirdi. Rivayet ettiği hadis sayısı bakımından en önde gelen Ebû Hüreyre, kendisinden fazla hadis bilen yegâne

sahâbînin Abdullah b. Amr olduğunu belirtmiş, bunun sebebini de onun Hz. Peygamber'den duyduğu hadisleri yazmasına bağlamıştır (bk. Buhârî, "İlim", 39). Ebû Hüreyre'nin bu şahadeti, Abdullah'ın en çok hadis bilen sahâbî olduğunun (bk. MÜKSİRÜN) açık delilidir. Günümüze kadar müstakil olarak ulaşmayan *eş-Şahîfetü's-şâdika*'daki hadis sayısı kesin olarak bilinmemekle beraber, 1000 civarında olduğuna dair rivayetler vardır. Bu eser daha sonra Abdullah'ın büyük torunu Amr b. Şuayb'a intikal etmiş ve onun tarafından rivayet edilmiştir. Eserin büyük bir bölümü, Amr b. Şuayb'ın rivayetiyle Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde (II, 158-226) yer almıştır.

Abdullah geniş hadis ve fıkıh bilgisinden dolayı *abâdile** arasında yer almıştır. İbadetle fazla meşgul olduğu, devamlı oruç tuttuğu, hâfız olması sebebiyle hergün Kur'an'ı hatmettiği (bk. *Müsned*, II, 163, 199) için aile hayatını ihmal etmiş, hatta bu yüzden babası tarafından Hz. Peygamber'e şikâyet edilmiştir. Peygamber de daha az oruç tutmasını, daha az Kur'an okumasını kendisini istemiş, fakat Abdullah kuvvetini ve gençliğini ibadetle değerlendirmek arzusunda olduğunu ısrarla söyleyince, bu defa yedi günden (bazı rivayetlere göre üç günden) daha kısa bir sürede Kur'an'ı hatmetmemesini, Hz. Dâvûd gibi bir gün oruç tutup bir gün tutmamasını, ibadetten artakalan zamanını aile fertleriyle birlikte geçirmesini ve dinlenmesini tavsiye etmiştir. Abdullah, yaşadığı zaman Hz. Peygamber'in kendisine gösterdiği kolaylıklardan yeteri kadar faydalanmadığından ötürü pişmanlık duyduğunu söylemiştir. Babasıyla birlikte Şam'ın fethinde ve Yermük Savaşı'nda bulunmuş, bu savaşta babasının sancaktarlığını yapmış, Sıffin Savaşı'na katılması için babasının ısrar etmesi üzerine onunla beraber Muâviye ordusunda yer almış, fakat müslümanlara silâh çekmemiştir. Savaş sırasında her biri Ammâr b. Yâsir'i kendisinin öldürdüğünü iddia eden iki kişi, Muâviye'nin huzurunda tartışırken Abdullah söze karışmış ve bunun iftihar edilecek bir şey olmadığını, çünkü Ammâr'ın âsi bir topluluk (elfietü'l-bâğîye) tarafından öldürüleceğini bizzat Peygamber'den duyduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Muâviye, "Öyleyse sen aramızda ne arıyorsun?" diye sormuş, o da babasının evvelce kendisini Peygamber'e şikâyet ettiğini, Resûl-i Ekrem'in, "Hayatta olduğun müd-

detçe babana itaat et, sakın ona karşı gelme" dediğini, bu sebeple savaşa katıldığını ve fakat savaşmadığını söylemiştir (bk. *Müsned*, II, 164). Diğer bir rivayete göre, hayatının son yıllarında Sıffin'de bulunmuş olmaktan duyduğu derin üzüntüyü, "Keşke yirmi yıl önce ölseymdim!" demek suretiyle dile getirmiş, ayrıca müslümanlar arasındaki savaşlara fiilen katıldığından dolayı babasını tenkit etmiştir.

Abdullah, Muâviye tarafından Kûfe'ye vali tayin edilmiş, fakat bir müddet sonra bu görevden alınarak yerine Muğire b. Şu'be getirilmiştir. Babasının vefatı üzerine Mısır'a vali tayin edilmişse de bu görevde de uzun süre kalmamıştır. Ömrünün son yıllarında gözlerini kaybetmiş, yetmiş iki yaşında iken Mısır'da vefat etmiş ve Fustat'ta babasının yaptırdığı Amr b. Âs Camii'nin yanındaki evine defnedilmiştir. Ancak, Abbâsîler devrinde cami genişletilirken (133/750), ev caminin içinde kaldığından kabir de camiye dahil edilmiştir. Daha sonra Osmanlı ümerâsından Emir Murad camiyi tamir ettirdiği sırada (1211/1796-97) kabrin üzerini kubbe ile kapatmış ve etrafını *maksûre** ile çevirtmiştir. Türbe, günümüzde Kahire ile birleşmiş bulunan Fustat'ta Amr b. Âs Camii'nin kibleye göre sol köşesinde yer almakta ve şehirdeki sahâbe kabirleri arasında önemli bir ziyaretgâh kabul edilmektedir. Abdullah b. Amr'ın hicrî 63, 65, 68 ve 69 yıllarından birinde vefat ettiğini söyleyenler olduğu gibi Tâif, Mekke veya Şam'da öldüğünü ileri sürenler de vardır.

En çok hadis bilen sahâbî olmasına rağmen ondan intikal eden hadis sayısı sadece yedi yüz civarındadır. Bunun sebepleri arasında, hadis öğrenim merkezi durumundaki Medine'den hayli uzakta bulunan Mısır'da yaşamış olması, kendisini hadis rivayetinden çok ibadete vermesi ve belki de eski kültüre âşinalığı sebebiyle rivayetlerine isrâiliyat'ın karışabileceği korkusuyla ondan hadis almakta çekingen davranılması gibi hususlar zikredilebilir. Kendisinden ilim tahsil etmeye gelen bazı talebelerin sadece Hz. Peygamber'den duyduğu hadisleri rivayet etmesini istemeleri, bu sonuncu ihtimali hatıra getirmektedir. Bir kısım talebelerinin kullandığı ifadelerden, onlara hadisleri dikte ettiği anlaşılmaktadır. Yüzlerce talebesi arasında tâbiînin önemli simalarından olan torunu Şuayb b. Muhammed, ayrıca Sa'îd b. Müseyyeb, Urve b. Zübeyr, Tâvûs, Şa'bî, İkrime, Atâ, Mücâhid, Hasan-ı Basrî gibi şahsiyetler bulunmaktadır.